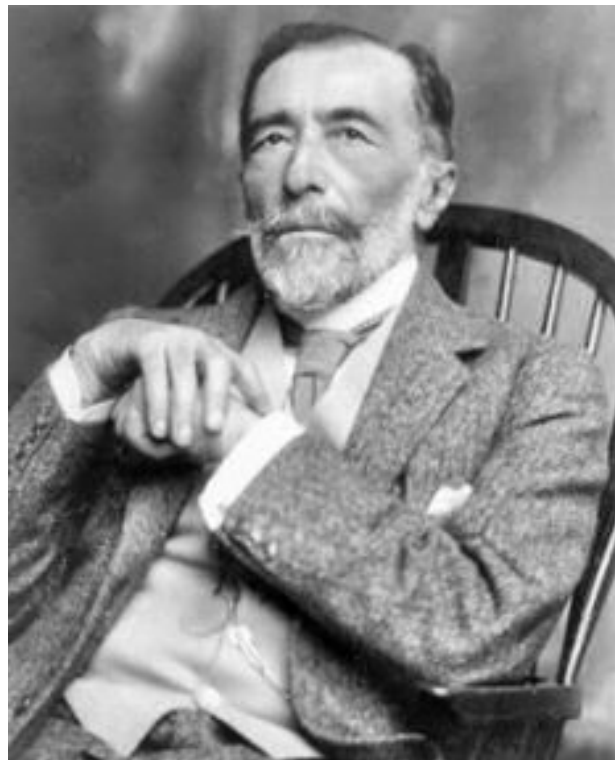

Joseph Conrad

ur. 3 grudnia 1857, Berdyczów, ob. Ukraina

zm. 3 sierpnia 1924, Bishopsbourne, Anglia

*„Z naprawdę wielkich posiadamy
tylko jednego wroga – czas.”*

Joseph Conrad

Joseph Conrad – właściwie: Teodor Józef Konrad Korzeniowski. Polski pisarz, którego dorobek należy jednak do kręgu prozy angielskiej. Jedną z wielkich postaci literatury światowej XX wieku. Urodził się jako Polak, na syberyjskim zesłaniu, w ukraińskim miasteczku Berdyczów pod rosyjskimi rządami. Był synem Apollo Korzeniowskiego, poety i tłumacza, powstańca styczniowego. Jego wuj, Stefan Bobrowski był jednym z najwybitniejszych przywódców powstania. Mając 4 lata towarzyszył rodzicom na politycznym wygnaniu w północnej Rosji. Matka umarła z żalu i wyczerpania gdy miał 7 lat. Pograżony w żałobie ojciec zmarł 4 lata później.

Pisarz wychował się w domu wuja. Mając 16 lat przerwał naukę w gimnazjum i wyjechał na Zachód, chcąc zrealizować młodzieńcze marzenie o pływaniu na statkach. Został za to oskarżony przez Elizę Orzeszkową o zdradę narodową. W 1874 zaciągnął się do francuskiej marynarki handlowej. Przez 4 lata służył jako majtek na szlakach do Indii Zachodnich i Ameryki Południowej. Szmuglował broń dla Don Carlosa, pretendenta do hiszpańskiego tronu. Z tego czasu pochodzi tajemnicza blizna na jego piersi.

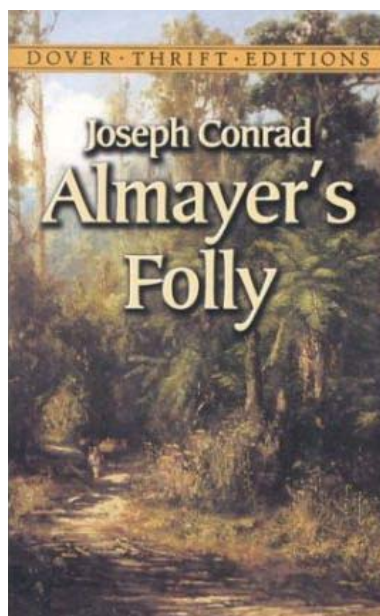
Potem zaciągnął się do angielskiej marynarki. Piął się po szczeblach kariery, był praktykantem, stewardem i oficerem. W 1886 został kapitanem jako jeden z pierwszych nie brytyjskich marynarzy. W 1888 objął dowództwo statku. Łącznie 21 lat spędził na morzu, zanim w 1894 upadek zdrowia nie zmusił go do osiedlenia się w hrabstwie Kent w południowo-wschodniej Anglii, gdzie mieszkał do końca życia i zajął się karierą literacką.

Ożenił się z Angielką. Przyjaźnił się z Herbertem Georgem Wellsem, Galsworthy'm, Henry Jamesem i Bertrendem Russellem. Był jeden z najwybitniejszych stylistów języka angielskiego, którego zaczął się uczyć mając lat 20. W Polsce do dziś ignorowany ze względu na to, że nigdy w swych powieściach nie manifestował swej polskości. W istocie zawsze czuł się Polakiem. Po angielsku mówił zupełnie niezrozumiale. Przekształcił powieści przygodowe w wysoce symboliczne medium.

W swych powieściach wykorzystał tematykę morską i własne doświadczenia życiowe, by tworzyć utwory o tematyce filozoficzno-moralnej, w których kładł nacisk na ideały honoru, wierności, obowiązku i odwagi w walce ze ślepych, często okrutnym przeznaczeniem przybierającym postać fatum.

Jego prozę cechuje realizm, filozoficzna refleksja i wnikliwa analiza psychologiczna postaci. Wzbogacił technikę powieściową o narrację pośrednią (wydarzenia relacjonuje narrator-współbohater) i alternatywną (to samo wydarzenie opisywane z różnych punktów widzenia). Wpłynął wydatnie na rozwój nowoczesnej powieści. Był też autorem przepięknych opowiadań, w których nie dochodziło do głosu jego zamiłowanie do nadmiernie powikłanego stylu narracji. Jego książki były trudne i źle się sprzedawały. Musiał stale zmagać się z kłopotami zdrowotnymi i finansowymi. Pisał często pod presją komercyjnego sukcesu.

Almayer's Folly – 1895 Szaleństwo Almayera

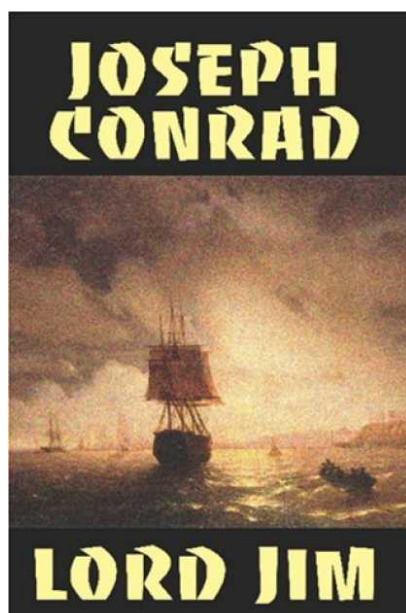
Akcja pierwszej powieści Conrada rozgrywa się w egzotycznej scenerii, w miejscach wzorowanych na autentycznych miejscowościach i pejzażach wyspy Borneo, gdzie osiadł główny bohater utworu, holenderski kupiec Kaspar Almayer, zajmujący się obecnie głównie handlem rzeczonym.

Podobnie jak sceneria powieści, także bohaterowie posiadali pierwowzory wśród osób, z którymi zetknął się Conrad w czasie swoich licznych egzotycznych podróży. *Szaleństwo Almayera* łączy w sobie elementy przygodowej powieści i romansu. W powieści elementy te uosabia z jednej strony Nina, córka tytułowego bohatera, Kaspara Almayera, pół Europejka, pół Malajka oraz marzenie, tj. tytułowe szaleństwo bohatera, który w sercu dżungli pragnie zbudować ogromny dom według założeń architektury europejskiej, czym naraża się na śmieszność w lokalnym środowisku. Śmieszność i pogardę wywołuje również pragnienie Almayera, żyjącego wśród Malajów, zapewnienia ukochanej córce, Ninie, mimo iż ta jest niechętnie widzianą w towarzystwie pół-Malajką, statusu społecznego i majątku.

W wiecznie niedokończonym, popadającym w ruinę, nim został naprawdę zbudowany, domu krytycy doszukiwali się przede wszystkim metafory człowieka żyjącego na styku oddziaływania dwóch kultur, Zachodu i Wschodu, którym z tej racji targają sprzeczne ambicje i uczucia.

Początkowo przyjęte niezbyt gorąco przez krytyków *Szaleństwo Almayera* zyskało sobie jednak popularność wśród czytelników. Conrad w sposób atrakcyjny połączył ciekawą fabułę romansowo-przygodową, a nawet awanturniczą, z nurtującą go zawsze problematyką etyczną i egzystencjalną.

Lord Jim – 1900

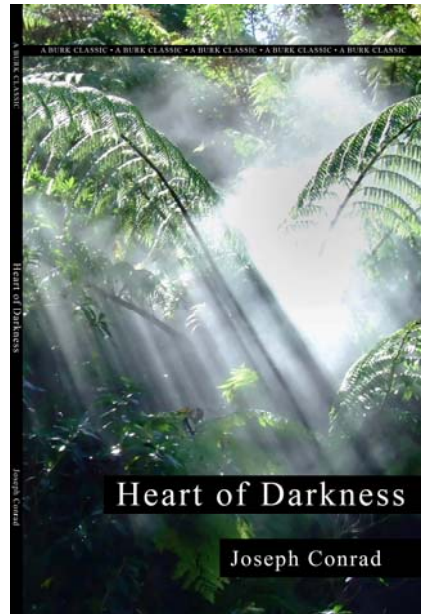
Najbardziej znana powieść Conrada. Ukazuje losy tytułowego bohatera, trawionego kompleksem zdrady. Młody, dobrze zapowiadający się oficer marynarki handlowej podczas katastrofy statku przewożącego pielgrzymów do Mekki zamiast spieszyć im z pomocą. Biernie obserwuje przygotowania do haniebnej ucieczki kapitana i jego najbliższych współpracowników i, co gorsza, w ostatniej chwili przyłącza się do tchórzliwych członków załogi. Wprawdzie pasażerowie zostali uratowani dzięki pomocy okrętu wojennego, ale Jim, nękany wyrzutami sumienia, staje przed sądem i z rezygnacją przyjmuje wyrok wykluczający go ze społeczności oficerskiej.

Jego powiernikiem staje się kapitan Marlow, dostrzegający w młodzieńcu wiele pozytywnych cech, które jednak nie rozkwitły. Jim przybywa na odległą wyspę Patusan. Tam przyłącza się do miejscowego plemienia Indian. Zdobywa ich zaufanie i autorytet, jest nazywany „Lordem Jimem”. Wprowadza rządy prawa, kocha go piękna kobieta, ale nadal odczuwa piętno niegdysiejszej zdrady. Kiedy na wyspie pojawia się banda Browna szukająca łatwego zysku, Indianie pod przywództwem Jima biorą ich do niewoli. Jim puszcza napastników wolno, wiedziony poczuciem solidarności z białymi ludźmi. Szef bandy wkrótce zabija syna miejscowego wodza, który oskarża Jima o jego śmierć.

Tym razem bohater nie ucieka od odpowiedzialności. Staje przed Doraminem i mężnie przyjmuje śmierć z jego ręki. Jest to przesycona patosem opowieść o pohańbionym honorze, odbudowywanym z wielkim trudem przez bohatera drogą wewnętrznej niezłomności i odwadze. Niektórzy krytycy wiązali genezę tego utworu z zarzutem narodowej dezercji. To wielki traktat o zdradzie i odrodzeniu, o wewnętrznym dramacie człowieka romantycznego, który nie sprostał swym ideałom. Jim dla kolejnych pokoleń stał się niedościgłym wzorcem moralnego maksymalizmu. Struktura i styl powieści są niezwykle uciążliwe. Fabuła długo pozostaje niezrozumiała, dialogi przestylizowane.

Heart of Darkness – 1902

Jądro ciemności

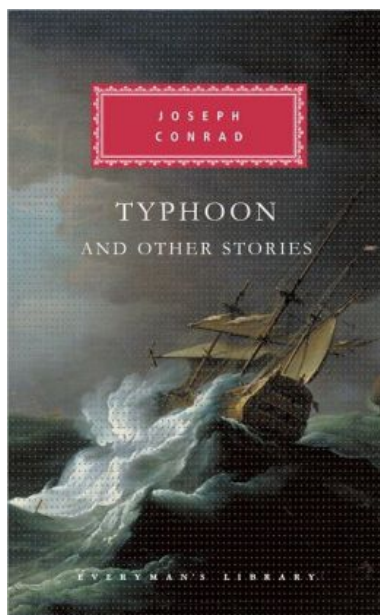
Jedno z arcydzieł literatury XX wieku. Największe dzieło Josepha Conrada, choć nie wszyscy tak twierdzą. Są tacy, którzy mają tę książkę za nieudaną. Zbudowana jest bowiem na samych niedopowiedzeniach. Historia właściwa rozgrywa się niejako na boku, smakujemy jedynie jej atmosferę, ale nie jesteśmy w stanie jej zgłębić i ostatecznie zostajemy pozostawieni bezradni wobec ludzkich dramatów i moralnych wyborów. Oto bowiem podążamy tropem niejakiego Kurtza, który zaszył się wśród indiańskiego plemienia i funkcjonuje w nim jako wódz, niemalże pół-Bóg.

Ze strzępów informacji wyłania się postać wielkiego człowieka, zniechęconego cywilizacją, którego aspiracje i plany są wspaniałe, ich wynik jednak okazuje się żaloszny. Kurtz umiera świadom swych złudzeń i swej małości. W ostatniej, znakomitej scenie główny bohater kłamie jego żonie, na temat ostatnich słów zmarłego, jakby sugerując mechanizmy mitologizowania postaci, nie mające nic wspólnego z prawdą. Podobnie dusza ludzka na zawsze pozostaje dla nas nieodgadniona. W enigmatycznej postaci Kurtza dostrzec można zapowiedź przyszłych szaleństw XX wieku, kiedy to opętani przywódcy dają się uwieść wizji zmiany świata na lepsze, stworzenia własnej sprawiedliwości i zastąpienia boskiej.

Pomimo wszystkich pytań pozostawionych bez odpowiedzi, czuje się te odpowiedzi przez skórę, a krytyka cywilizacyjnej stabilizacji jest do dziś ostra jak brzytwa. Oparta na doświadczeniach z Konga powieść stanowi zdumiewające połączenie ostro wrytych, konkretnych szczegółów i stałych symbolicznych odniesień. Marlow, snujący opowieść na pokładzie statku „Nellie”, kotwiczącego u ujścia Tamizy, rozpoczyna prowokującym oświadczeniem „A i to miejsce było ongi jednym z ciemnych zakątków ziemi”. Aluzyjny, obsesyjny styl opowieści Marlowa polega na otoczeniu fabuły sugestywnym znaczeniem.

Typhoon and Other Stories – 1902–1903

Tajfun i inne opowiadania

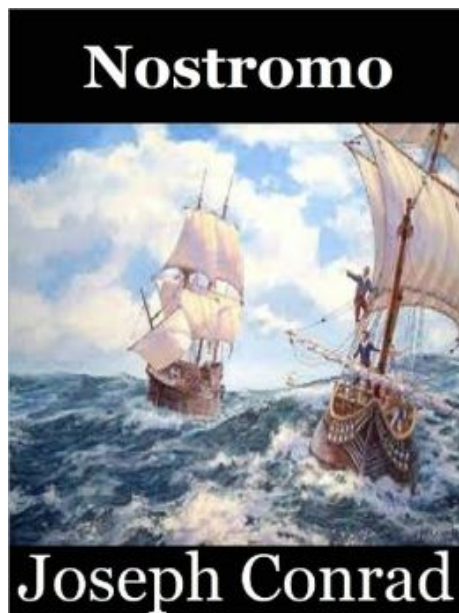
Zbiór opowiadań o morzach i oceanach, a także ludziach z nimi związanych. Conrad wykorzystał w nich doświadczenia z lat służby morskiej.

Tajfun (Typhoon) – najbardziej bodaj znane opowiadanie Conrada, ukazujące ludzi w chwili ciężkiej próby, walki z rozszalałym morskim żywiołem, wymagającym wytestowania wszystkich sił moralnych i fizycznych, i wykazujący prawdziwe walory charakterów. Niezbyt szanowany przez załogę kapitan staje na wysokości zadania, zyskując sobie szorstki szacunek. Utwór ma w sobie siłę prostej przypowieści oraz wszystkie wady ambitnego pisarstwa Conrada, na czele z ekstrawagancją narracji.

Jutro (Tomorrow) – przykład opowiadania napisanego pięknym, barwnym stylem, bezbłędnie odsłaniającego tajniki opowiadanej historii. Zdziwaczały starzec niestrudzenie czeka na powrót swego syna. Gdy ten wreszcie wraca, ale rozczarowuje, starzec udaje, że jest on oszustem i wciąż twierdzi, że jego syn wróci lada moment. Jest tu jeszcze samotna kobieta, która okazuje się postacią najbardziej tragiczną. Magia conradowskiego stylu wynika z bogatego i efektownego rysu postaci, rzadkiej wiarygodności psychologicznej, subtelności w ujawnianiu drugiego dna ludzkiego zachowania i umiejętności przemieniania prostych wydarzeń w metaforę ludzkiego losu naznaczonego samotnością i złudzeniami.

Amy Foster – poruszające opowiadanie, odwołujące się do bolesnych doświadczeń emigranta. Wyrzucony na brzeg we wrogim kraju polski góral, nie znając języka, widzi żywot wyśmiewanego i budzącego lęk nędzarza, odkrywając pozorne szczęście w osobie wrażliwej Amy Foster, która jednak, w chwili ostatecznej próby, porzuca go zostawiając na pastwę losu. Historia jest z pozoru z typu łatwych melodramatów na temat ludzkiej nietolerancji i braku serca, ale jest w tej opowieści duch. Jest też efektowny styl, zawarty w precyzyjnie odsłaniającej historię retrospektywnej opowieści.

Nostromo – 1904

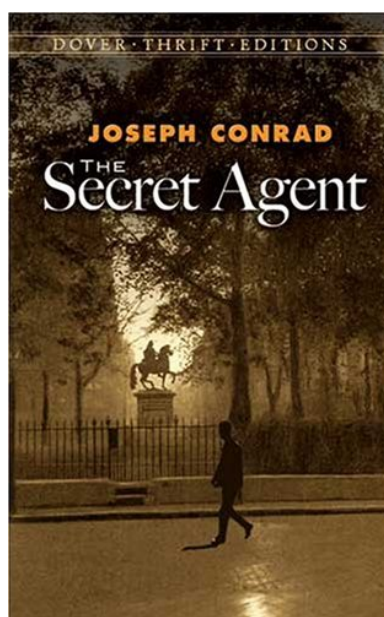

Najbardziej kontrowersyjna powieść Conrada, w której kwiecistość jego stylu osiąga szczyty trudne do przełknięcia, ciężkie i mroczne. Jest to typowa opowieść otwarta. Historia człowieka, zwanego Nostromo, który wślawił się tym, że wykorzystując wielką reputację u swych pracodawców i uchodząc w ich oczach za człowieka honoru, ukradł przewożony bark pełen srebra.

Conrad prowadzi tę opowieść dokładnie przeciwnie, niż można się spodziewać, przede wszystkim poprzez pusty patos postaci tytułowej, wielkiego, nieustraszonego, choć prostego intelektualnie mężczyzny. Kradzież okazuje się czynem nieistotnym, pomimo którego Nostromo pozostaje postacią tragiczną, zdradzoną, stojącą w opozycji do możliwych tego świata, tchórzliwych i pozbawionych charakteru. Gloryfikacja postaci głównej jest chwilami bliska karykaturze. Wiele tu pustej egzaltacji i zwykłej hysterii.

Marksistowska krytyka twierdziła, że Conrad (choć skądinąd bardzo daleki od socjalizmu) dał mimo woli analizę społeczeństwa uwikłanego bez wyjścia w kapitalizm.

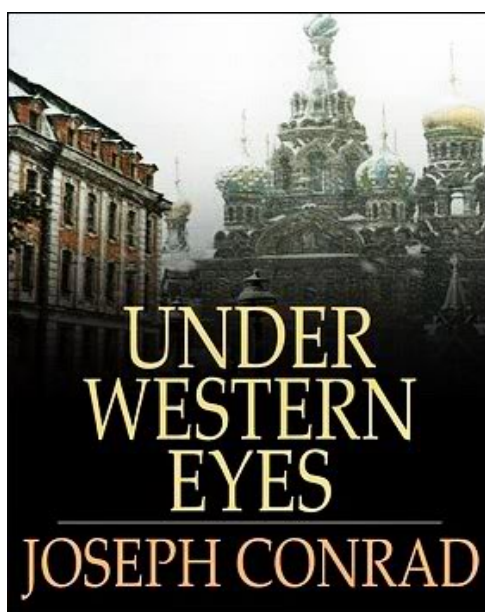
The Secret Agent – 1907 Tajny agent

W dorobku Conrada *Tajny agent* zajmuje pozycję szczególną. Jest to jego jedyny „kryminał”: powieść o morderstwie, policji i dochodzeniach śledczych. Jest to zarazem jedyna książka Conrada, której akcja toczy się wyłącznie na terenie Anglii, a dokładniej – Londynu. Ogromna metropolia staje się zarazem wielką metaforą współczesnego społeczeństwa.

Pewien Anglik o francuskim nazwisku Verloc, dla niepoznaki sklepikarz, a w rzeczywistości tajny agent na żołdzie pewnej ambasady obcego mocarstwa (tylko w domyśle - Rosji), dostaje zlecenie dokonania absolutnie idiotycznego aktu terroru, „zastraszającego popisu zacieklego kretynstwa” mającego wstrząsnąć światem właśnie poprzez swój czysto niszczycielski absurd. W dalekim tle owego aktu majaczy rewolucyjno-anarchistyczny zamysł „zmielenia z powierzchni ziemi całości struktury społecznej”. Uderzyć zaś trzeba w Naukę – aktualnego idola nowoczesnej ludzkości. Powiedzmy – wysadzić w powietrze obserwatorium w Greenwich. Zamach się jednak nie udaje. Zamachowiec, jak to już wiemy z prasowej notatki, wysadził się sam. Tyle fabularna „prosta historia”, pokazowo wywiedziona przez pisarza z autentycznego faktu.

Under Western Eyes – 1911 W oczach Zachodu

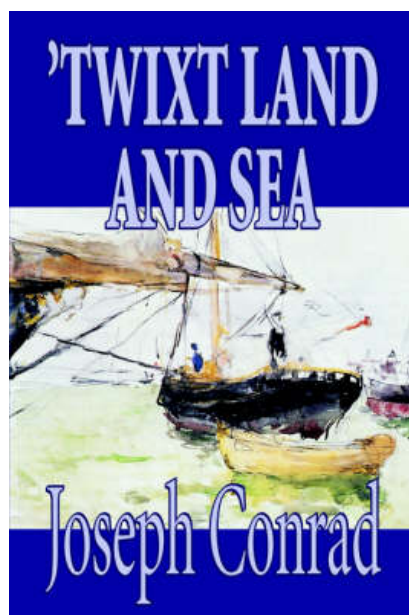
W oczach Zachodu to kolejne dzieło Josepha Conrada poświęcone problematyce terroryzmu, radykalnych lewicowych ideologii społecznych usiłujących zmieniać i naprawiać świat oraz omawiające sposoby zwalczania tych zjawisk przez państwa zachodnie.

Jedną z najważniejszych warstw książki jest wyrażenie przez Conrada krytycznego stosunku do radykalnych, lewicowych ideologii oraz sceptycyzmu co skuteczności działań radykalnych zwolenników tych koncepcji. Osobną sferą powieści to liczne krytyczne uwagi poświęcone Rosji, jej cywilizacji, mentalności jej mieszkańców. Ciekawe są te fragmenty powieści, w których Conrad zajmuje się położeniem osoby, która zgodziła się być – powiedzielibyśmy dzisiaj – tajnym współpracownikiem (w powieści – agentem rosyjskiej policji politycznej – ochrony). Mamy więc etapy psychologicznej drogi, którą zdrajca musi przebyć, aby zdradzić.

Powieść Conrada wyjątkowo trudna w lekturze była więc trafną przepowiednią tego, co czekało Europę w XX wieku. Conrad wskazywał na zagrożenia podstawowych wartości naszej cywilizacji ze strony rosyjskiej rewolucji. Jego głos nie został jednak wysłuchany. Niektóre przestrogi Conrada wydają się nadal aktualne, także w dzisiejszych czasach.

Twixt Land and Sea – 1911–1912

Między lądem a morzem

Zbiór opowiadań, których akcja rozgrywa się na obszarze Oceanu Indyjskiego. Opowiadania łączy osoba narratora – brytyjskiego kapitana.

Uśmiech szczęścia (A Smile of Fortune) – niezwykle urokliwe opowiadanie. Młody kapitan przy pływa na wyspę Mauritius po ładunek cukru. Tu nawiązuje kontakty z jej mieszkańcami, w tym z miejscowymi kupcami, braćmi Jacobusami. Kapitan okrętu zakochuje się bez pamięci w tajemniczej dziewczynie, córce wspólnika, która całe życie spędza zamknięta pod kluczem, rzadko się odzywa, jest dumna i nieprzenikniona. Przed odpłynięciem jej ojciec nakłania kapitana (mimo jego oporów) do zyskownego interesu. Po sprzedaży ładunku kapitan rezygnuje z dalszego dowodzenia okrętem.

Freja z siedmiu wysp (Freja of the Seven Isles) – dobrze napisane, choć mogące budzić kontrowersje, z powodu przesadnego nagromadzonego efektów opowiadanie. Na jednej z wysp położonych w Holenderskich Indiach Wschodnich mieszka duński kupiec Nelson (Nielsen) wraz z córką Freją. O jej względy zabiegają angielski kapitan brygu, Jasper Allen oraz oficer holenderskiej marynarki wojennej, Heemskirk. Freja postanawia uciec z Jasperem, jednak zazdrosny Heemskirk doprowadza do zniszczenia statku Anglika. Jasper załamuje się psychicznie, zaś dziewczyna wkrótce umiera.

Tajemny wspólnik (The Secret Sharer) – opowiadanie o poświęceniu. Świeżo mianowany kapitan statku płynącego po Zatoce Syjamskiej w tajemnicy przed własną załogą ukrywa w swojej kajucie Leggatta, zbiegłego marynarza oskarżonego o morderstwo. Ryzykując rozbicie statku, umożliwia zbiegowi ucieczkę na stały ląd.

Chance – 1913 Gra losu

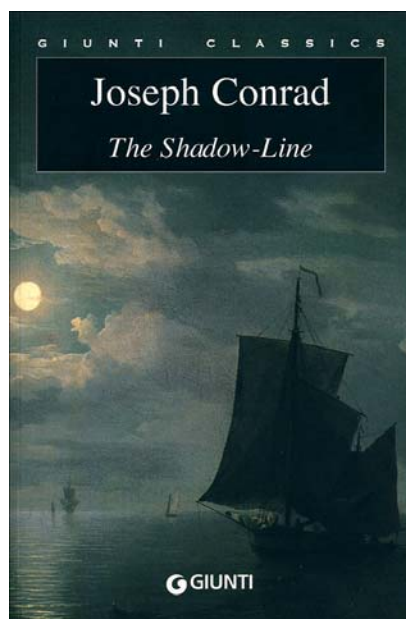
Gra losu była pierwszym komercyjnym sukcesem Conrada. Powieść opisuje historię Flory de Barral, córki sławnego finansisty, który trafia za kratki po tym jak stworzone przez niego instytucje oszczędnościowe bankrutują. Ponieważ ojciec Flory jest w więzieniu, a matka zmarła wcześniej, dziewczyna sama musi borykać się z przeciwnościami tytułowego losu. Jednak na ów „los” nie składają się tajemne siły przeznaczenia. To ludzie, których młoda kobieta spotyka na swej drodze. Od chciwej, podstępnej guwernantki przez tyrańską „opiekę” domorosłej teoretyczki feminizmu, przez narzeczonego, a wkrótce męża Rodericka Anthony, wreszcie ojca, który po odbyciu wyroku wychodzi z więzienia.

Choć wyjątkowo w twórczości Conrada powieść kończy się happy endem, wszystko co czytamy wcześniej jest bezkompromisową wizją relacji międzyludzkich. Niemal każda napotkana osoba może przyczynić się do dewastacji duszy bohaterki, zaś proste uczucia, jak litość, opiekuńczość czy rodzicielska miłość, stają się w tej książce bardzo ambiwalentne. Drobiazgowa analiza charakterów prowadzona przez Conrada skłonna jest przypisać wielkoduszości – próżność, ojcowskiej miłości – tyranię, a przyzwoitości – dobrotliwą głupotę. Dobro i zło, z którym styka się Flora, może być dla niej równie kłopotliwe a nawet niebezpieczne.

Prosta w gruncie rzeczy fabuła, dzięki skomplikowanym technikom literackim, skłania do intelektualnego wysiłku. Mamy tu opowieści w opowieści, skoki czasowe, drobiazgowo opisane zdarzenia, zdawałoby się, że ostatnie sceny i zdawkowe wzmianki o wielkich wydarzeniach.

The Shadow Line – 1917

Smuga cienia

Dzieło numer dwa Josepha Conrada, przede wszystkim znacznie lepiej napisane niż jego najbardziej znane powieści. Styl jest tym razem znakomity, żywy, pełny humoru i zaskakującej poezji, całość zaś zwarta i potoczysta. To historia przelamywania fatum, które staje się metaforą dojrzewania człowieka, przejścia do wieku dojrzałego, które łączyć się musi z pokonaniem niewidzialnej bariery zwątpienia i strachu. Po śmierci diabolicznego kapitana na okręcie ciąży klątwa.

Niedoświadczony i nieświadomy młody kapitan zostaje złapany w iście diabelską pułapkę. Jego okręt staje w miejscu całkowicie bezwietrznym. Mijają dni, szaleje głód i malaria. Całą powieść przesycą fascynująca metafizyka. Kapitan-racjonalista sam w końcu zaczyna wierzyć, że zmarły trzyma okręt i nie pozwala mu się wyrwać. Conrad do końca ufa jednak w człowieka i jego prawość. Przeciwność losu jest po to, by ją przełamać, by wykazać się charakterem, a potem nic już nie będzie nam straszne.